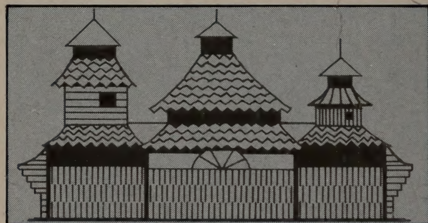
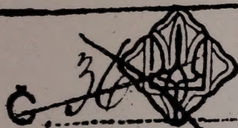
O. GOZDAWA

Uherská Ukrajina

POZNEJME UKRAJINU

SBÍRKA INFORMAČNÍCH A ČASOVÝCH POJEDNÁNÍ O UKRAJINSKÉ OTÁZCE.

DR. KORDUBA:

BUKOVINA

O. GOZDAWA:

UHERSKÁ UKRAJINA

KVĚTEN 1919

ČESKÁ SERIE | KYJIV-PRAHA

Číslo 6.-7. :: Redakční výtisk :: Cena 2 K.

NÁKLADEM UKRAJINSKÉHO VYDAVATELSKÉHO DRUŽSTVA „ČAS", KYJIV-PRAHA. TISKEM LIDOVÉ KNIHTISKÁRNY J. SKALÁK A SPOL. PRAHA II, HYBERNSKÁ 7.

*PŘÍLOHA.**

Vycházející v Kolomyji »Pokutśkyj Vistnyk« uveřejnil v březnu následující »Protest Bukoviny« proti rumunskému okupačnímu režimu:

»Všem kulturním národům celého světa, do rukou p. presidenta W. Wilsona. V době, kdy po staletí utlačované národy vymaňují se z pout despotismu, v době, kdy v celém světě vyhlášena byla zásada sebeurčení národů, v době, kdy v Paříži na mírové konferenci ustavil se výbor »Ligy národů«, jehož členem jest nejvýznačnější obránce porobených národů — president Wilson — Rumuni podmanili ukrajinskou část Bukoviny a neslýchaným, barbarským způsobem zacházejí s mírným tamním obyvatelstvem. Byly zavedeny tělesné tresty holemi, což upomíná na středověk. Toho trestu se používá vůči ukrajinskému lidu zcela inkvisičním způsobem. Lidé nevinně zatčení jsou ještě před výslechem nelidsky ztýráni a bití. Tak barbarsky nakládají s vězni nejenom rumunští vojáci, ale zejména důstojníci. Bestialita tato jest tak bezohledna, že holemi bylo zabito už více Ukrajinců.

Toto pronásledování Ukrajinců Rumuny má jeden účel: rozeštvati do krajnosti lid a vyprovokovati jej k sebeobraně, což by bylo pro Rumuny záminkou, aby vyhlásili bukovinský ukrajinský lid před světem za bolševiky a měli takto zdánlivý důvod pro jeho naprosté vyhlazení. Totéž učinili Rumuni v severní Bessarabii, kde rozeštvali ukrajinský lid do nejvyššího stupně a když týž chopil se sebeobrany, ohněm zničili celé vesnice, vyvraždili nejenom muže, ale i ženy, ba

* Po vytištění této brožury dostala se jejímu pisateli náhodou do rukou dvě čísla »Holosu Bukovyny«, časopisu, vydávaného rumunskou okupační vládou ukrajinsky, ale s vyslovenou protiukrajinskou tendencí, jehož účelem jest očividné národní balamucení bukovinských Ukrajinců. V 7. čísle zmíněného listu uveřejněn úvodní článek — »Velyka brechňa« (»Veliká lež«) — polemisující a ironisující výše uvedený protest bukovinských Ukrajinců, ovšem venkoncem pravdivý a zcela odpovídající dnešní smutné skutečnosti o bukovinské Ukrajině. Uvádíme jej zde proto k vůli charakteristice rumunské protiukrajinské politiky a okupačního režimu v Bukovině. O. O.

i malé děti. Nejedno děcko bylo nabodnuto na rumunský bodák! Takovouto řež chtěli Rumuni spáchati i na ukrajinském lidu v Bukovině; než týž, veden jsa svojí inteligencí, nedal se ničím vyprovokovati a neztratil rovnováhy, ježto pevně věří, že mírová konference definitivně rozhodne o jeho osudu a nepřipustí, aby byl bestidlně vyhuben celý národ, jenž hrdinně snáší různá pronásledování, útisk a výsměch.

Poněvadž se rumunským agentům-provokatérům nepodařilo vyvolati v Bukovině totéž, co v Bessarabii, chopili se toho jiným způsobem. Ve všech bukovinských vesnicích a městech zatýkají veškerou ukrajinskou inteligenci a uvědomělé venkovany a zavírají je i s jejich rodinami, ba i dětmi, do žalářů.

Při tomto zatýkání jednají velmi barbarsky: docela nemocné ženy a děti násilím vyvlékají z postelí a o hladu i zimě posílají je do vězení. Cíl tohoto počínání je zřejmý: chtějí naprosto vyhubiti ukrajinský lid, domnívajíce se, že jakmile týž zůstane bez vůdců, bude lze snadněji jej vyprovokovati a pak vyhubiti.

Proto apelujeme k celému kulturnímu světu, aby se postavil na obranu zotročeného bukovinsko-ukrajinského lidu; nepřipusťte, aby negramotní rumunští voláci barbarsky znásilňovali tento lid, jenž po staletí nebyl podroben takovým krutostem a teroru.

Obracíme se s prosbou na p. presidenta Wilsona, aby mocným svým slovem učinil přítrž tyranii téhož Rumunska, jemuž v době poroby poskytl mravní o nyní hmotnou pomoc, a aby nepřipustil zbytečného krveprolévání nevinných.«

3. Hlavní město Černovice má převážně židovské obyvatelstvo. Po židech přicházejí na řadu Ukrajinci a teprve na čtvrtém místě jsou Rumuni. Mimo to leží Černovice uprostřed kraje ukrajinského a hraničí pouze na východě s rumunským ostrůvkem utvořeným jen z několika vesnic. Město je přirozeným ústředím dopravním a obchodním ukrajinské části Bukoviny a proto se od ní nedá odděliti.

O. GOZDAWA:

Uherská Ukrajina.

Existence tohoto zakarpatského výběžku ukrajinského území, obyčejně nazývaného »Uherskou Rusí« — před válkou byla známa širší evropské a slovanské veřejnosti leda podle jména, jsouc takto předmětem odborných slavistických výzkumů a polemik.

Politického a k tomu docela mezinárodního významu problém této zakarpatské ukrajiny nabývá teprve během války a zejména v přítomné době její mírové likvidace.

Souvisí to hlavně s geografickou polohou zmíněného území uprostřed mezi nově tvořícími se resp. rekonstrujícími se státními útvary (Československou republikou, sjednocenou Polskou, projektovaným Velkým Rumunskem, samostatnou sjednocenou Ukrajinou a ovšem i rozpadávajícím se bývalým uherským státem) a s velmocenskými úmysly dohody ohledně úpravy středoevropských národnostních a politických poměrů.

Přirozené národnostní zájmy původního obyvatelstva této země při tom hrají ve skutečnosti zcela podřízenou úlohu a leda mají poskytnouti nutnou zásadní sankci k velmocenskému rozřešení tohoto problému.

Právě věcná neznalost uhersko-ukrajinské otázky v její předválečné tvářnosti v značné míře podmínila a zavinila

nynější její politickou orientaci v podstatě protiukrajinskou. Vyskytlo se totiž dosud několik návrhů k řešení tohoto sporného problému, a to: 1. přivtělení zakarpatské Ukrajiny (spolu s Lemkyvščinou, totiž sousedním okrajovým jihohaličským ukrajinským územím) k Československé republice jako samosprávné politické jednotky. Tento návrh byl podán a nyní hájen na mírové konferenci zástupci amerických Uhro-rusů, kteří před lety se vystěhovali z Uher.

2. Ukrajinské území má zůstati v rámci integrální bývalé uherské říše, jakožto autonomní, národně samostatná jednotka. Návrh arci neudržitelný, hájený Maďary a maďaronskou odnárodnělou inteligencí ukrajinského původu.

3. Uherská Ukrajina má býti spojena s velikou sjednocenou Ukrajinou v rámci všeukrajinského samostatného státu. Toť návrh veškerého uvědomělého ukrajinského obyvatelstva, základní požadavek východoukrajinské a západoukrajinské vlády, tudíž přání uvědomělých lidových vrstev v uherské Ukrajině.

4. Zakarpatská Ukrajina má býti uznána zcela samostatným státem. Tak zní rovněž neudržitelný požadavek uhersko-ukrajinských partikularistů, kteří mají stejnou nedůvěru vůči Pešti jak vůči Kijevu či vůči Praze. Po stránce národně-psychologické tento politický partikularismus bude vysvětlen na dalších stránkách v souvislosti s celkovým výkladem uhersko-ukrajinské otázky.

5. Vyskytly se konečně hlasy pro spojení zakarpatské Rusi s obnovenou bývalou »jednotnou a nedělitelnou« ruskou říší. Tato rusofilská orientace je hájena t. zv. Karpatorusy nebo »moskvofily«, totiž stoupenci onoho hnutí, jež popírá národní samostatnost Ukrajinců a pokládá je za součástku jednotného velikého ruského národa.*)

---

*) Je zajímavo, že tato orientace nalezla rozhodného obhájce v české publicistice. Najmě v časové publikaci p. L. Stěhuly! — Českoslo-

Aby bylo možno věcně a kriticky se orientovati v těchto shora naznačených návrzích na řešení uhersko-ukrajinské otázky, předem jest nutno aspoň všeobecně seznámiti se s její skutečnou podstatou.

Při posuzování ukrajinsko-uherské otázky nutno míti na zřeteli dva momenty: z e m ě p i s n ý a h i s t o r i c k ý. Co se týče prvního, t. zv. Karpatská Rus čili Zakarpatská Ukrajina netvoří souvislého teritoriálního celku s ostatním velkoukrajinským územím, jsouc od toho oddělena Karpatami. Rovněž historicky bez mála 600 let Zakarpatská Ukrajina vyvíjela se samostatně v rámci uherských dějin, bez jakéhokoliv pojítka s historickými osudy východo- a západoukrajinské složky ukrajinského národa.

Celkový význam této geograficko-historické isolovanosti

---

venský stát v mezinárodním právu a styku (Praha 1919. — Laichterova sbírka »Ú k o l y D n e š k a« č. 1.).

Vzhledem k otázce, kterou zde probíráme, čteme ve zmíněné brožuře toto: »Na Slovensku bylo by jedině organickým připojiti celou župu Zemplinskou až k hlavnímu toku Tisy. Naproti tomu bylo by připojit jen západní část provincie Užhorodské, ohraničenou od severu k jihu pohořím »Djil«, ponechávajíc Užhorod mimo oblast státu československého. Vůbec pak plán připojit celou Uherskou Rus je politicky pochyben, jsa využitkováním dočasné krise Ruska a uznáním separatismu ukrajinského, dědictví to starého Rakouska, které vymyslilo fiktivní národnost ukrajinskou (!!), podplativši nebo svedši různá dobrodružná individua v Haliči a Bukovině. Pravými representanty ruského národa v Haliči a Bukovině byli a vždy budou jedině tak zvaní rusofilové, Starorusové, kteří vždy stáli za jedinou svatou Rus od Karpat až na Dálný Východ a kteří tuto ideu-pravdu zpečetili strašlivým mučenictvím v době války. Uherská Rus jest částí svaté Rusi, jako kterýkoli jiný díl této země, která toliko ve své nedotknutelné celosti může plniti úkol předurčené matky a zástupnice Všeslovanstva na soudu dějin...« (Str. 91—92.)

Uvedl jsem hořejší citát jako kuriosní ukázku zastaralého panrusismu a předpojatého nazírání na ukrajinské národně obrozenské hnutí. Politicky je ovšem dnes tato orientace naprosto překonána a neudržitelna.

zmíněné ukrajinské provincie dobře vystihuje nejlepší znalec uhersko-ukrajinské otázky dr. S. Tomašivškyj, řka: »Toť — nejzazší součástka Ukrajiny jak po stránce zeměpisné, tak i historicko-politické a národně-kulturní. Uherská Rus nebrala a ani nyní nebéře nijakého aktivního podílu v ukrajinském životě; ba ani pasivita, nýbrž naprostá odcizenost jest její nejmarkantnější známkou. Převážná většina zakarpatských Ukrajinců, — po stránce sociálně-ekonomické přebývající větším dílem v tuze primitivním stavu, — politicky je odříznuta nejenom od hlavní větve Ukrajiny-Rusi, ale rovněž i od Haliče. V době přítomné podržela jenom církevní obřady a těsně související s ní (totiž hlavní větví. O. G.) název jakožto společné pojítko s celkem, nemajíc dosud kdy zcela neb aspoň téměř docela zanechati nějakou zřejmou stopu ve sféře politického a kulturního pokroku, u srovnání s celkovou massou ukrajinského národa. Příčiny toho jsou historické a současně zcela konkretní a očividné...«*)

Nežli vyznačíme ukrajinskou oblast v Uhrách po stránce zeměpisné a národopisné, musíme několika slovy upozorniti na veledůležitý význam nábožensko-církevního momentu v životě zakarpatských Ukrajinců.

Jeť všeobecně známo, že ve východní Evropě a poněkud i na její periferii, totiž v okrajových částech střední Evropy — náboženský prvek ještě doposud má veliký význam, v mnoha případech jsa nahrážkovou známkou národnostního příslušenství (na př. svého rodu totožnost polskosti s katolictvím a ruské národnosti s pravoslavím).

V případě uherských Ukrajinců mimořádnou důležitost má řecko-katolická unie (uniatství) —, následkem historické a zeměpisné odloučenosti lokálně a specificky zbarvené,

---

*) Srovn. pojednání: Uhorskaja Rus — v encyklopedickém sborníku! — Ukrajinskij narod v jeho prošlom i nastojaščem. — D. II., str. 421 (Petrohrad 1916).

tak že na př. v naciopsychickém ohledu liší se od sousedního unitářství haličských Ukrajinců, nemluvíc již o pravoslaví ruských či bukovinských Ukrajinců.*)

V tomto místním koloritu nábožensko-církevního cítění uherských Ukrajinců v jeho jaksi nacionálním rázu (vždyť někdy mluví se docela o »řecko-katolické národnosti« (!) v Uhrách) — tkví hlavní příčina jejich politického shora zmíněného partikularismu, jenž nejmarkantněji se projevil ve známém stanovisku amerických Uhrorusů, silně separatistickém (s hlediska všeukrajinského) a které bude ještě podrobněji charakterisováno na dalších stránkách tohoto pojednání.

Nyní je na čase probrati uhersko-ukrajinský problém po stránce územní a národnostní; a zároveň znázorniti jej ve světle statistiky.

Ukrajinci v Uhrách (místní název »Rusňáci) kompaktně sídlí v severo-východní části karpatského pásma, zaujímajíce jižní svah středních Karpat a údolí hlavně pravých přítoků Tisy. Geograficky uherská Ukrajina netvoří jednotného celku; sestává ze dvou nestejných částí: východní větší a kompaktnější asi v rozloze 10.500 km² (na východ od poledníku města Užhorodu, jenž je přibližnou demarkační čárou) a západní — zeměpisně rozervanou, sestávající ze dvou nestejných dílů: většího v poříčí Tople, v rozloze as 2700 km² a menšího silně rozdrobeného západního výběžku (as 1300 km²), nepatrným územním proužkem spojeného s první právě zmíněnou součástkou.

---

*) V poslední době před válkou úsilím moskvofilů bylo ne bezúspěšně propagováno v Uherské Rusi pravoslaví. Tato propaganda jako i celé moskvofilské hnutí sledovala protiukrajinské a sui generis panruské snahy; nekonala se ovšem bez jisté inspirace a podpory z Petrohradu a měla politické důsledky v podobě velezrádných procesů (na př. známého Marmarošského).

Tato zeměpisná rozpůlenost ukrajinské oblasti v Uhrách je doprovázena obdobnou nejednotností národopisnou, jazykovou a poněkud i kulturní.

Východní její část je v každém ze zmíněných ohledů jednotnější, jsouc organickou součástkou sousedního ukrajinského území. Této jednotnosti nenalézáme v západním menším jejím zlomku.

Co se týče celkové konfigurace ukrajinského území, má toto podobu podélného okrajového pásma, širšího ve východních končinách a úzkého v západní části. (Srov. S. Tomašivškyj: l. c. p., 421—422.)

Uzavřená národopisná oblast v Uhrách má celkovou rozlohu 14.500 km², tedy jest o něco větší než bývalá samostatná Černá Hora. Východní kompaktně ukrajinská její část rovná se téměř Bukovině.

Je zajímavo a pozoruhodno, že základní »národopisná oblast uherských Ukrajinců (bez zřetele k dalším ostrovům) téměř se nezměnila průběhem 500 let a dříve byla spíše menší než dnes.«*)

Původní obyvatelstvo této země po stránce národopisné tvoří organickou součástku ukrajinského národa, nacionálně však dosud málo anebo naprosto neuvědomělého z důvodů historických, politických a hospodářských, jak to bude ještě dále vysvětleno.

Následkem známé maďarské »nacionální geometrie« a poněkud i pro celkovou konfiguraci ukrajinského území v Uhrách ukrajinské obyvatelstvo v žádném z komitátů, z nichž sestává Uherská Rus, nemá naprosté většiny.

Známý anglický publicista, autor nejdůkladnější monografie o národnostní otázce v Uhrách — (Racial problems in Hungary. London 1908) — Scotus Viator (Seton Wat-

*) S. Tomašivškyj: Etnografičná karta Uhorskoi Rusy — (Petrohrad 1910), str. 44.

s o n) — takto charakterisuje uhersko-ukrajinské území co se týče administrativního jeho rozdělení: »Stolice, ve kterých bydlí Rusíni (totéž: Ukrajinci. — O. G.), jsou dlouhé a úzké pruhy, jež jdou od hranic až po velikou uherskou rovinu. Hranice stoličné protínají tedy bezmála pod pravým úhlem hranici národnostní, a proto Rusíni v žádné stolici nemají většiny.« (N á r o d n o s t n í o t á z k a v U h r á c h. — Český překlad. — V Brně, 1913. Str. 27.).

Hlavní národopisnou ukrajinskou oblast v Uhrách tvoří tyto komitáty (m e g y e): M a r m a r o š s k ý (Máramoros) 61% rozlohy, která obydlena je Ukrajinci, zbývající část Rumuny; b e r e ž s k ý (Bereg) — 55% území ukrajinského, zbytek maďarský a německý; u g o č s k ý (Ugočsa) 35% rozlohy Ukrajinci obydleno, 65% Maďary; u ž s k ý (Ung) — bez mála dvě třetiny rozlohy ukrajinské (62%), zbývající část komitátu maďarská a slovenská; z e m p l i n s k ý (Zemplén) — asi 1/3 (29%) náleží k ukrajinské oblasti, většina — k maďarské; š a r y š s k ý (Sáros) — z 2/5 (38%) územně ukrajinský, v zbývající větší části slovenský; š p i š s k ý (Szepes) — jen nepatrným zlomkem (13%) náleží k ukrajinské oblasti, jinak jsa slovenským, polským a poněkud i německým.

Tak v podstatě a všeobecně lze administrativně vyznačiti ukrajinské území v Uhrách. Ukrajinských menších osad a ostrovů mimo toto celistvé ukrajinské území v Uhrách zde neuvádíme, ježto se zřetelem k účelu tohoto pojednání politicky jsou bezvýznamny. —

Přicházíme nyní k s t a t i s t i c e uherských Ukrajinců — tedy k bodu velmi těžkému, ježto, jak známo, úřední maďarská statistika vůči nemaďarskému obyvatelstvu byla velmi tendenční a zúmyslně hleděla, pokud to bylo jenom možné, zmenšiti celkový jejich počet. Případně nazval ji jeden slovenský publicista — »prostitutkou maďarského šovinismu«.

Pro r. 1900 celkový počet uherských Ukrajinců úředně odhadnut byl na 429.447, z čehož na ryze ukrajinskou oblast

připadalo — 423.159 (t. j. 2·5% veškerého obyvatelstva), — 4667 na Chorvatsko-Slavonsko.

Dolejší statistická tabulka předvádí rozdělení ukrajinského obyvatelstva dle jednotlivých komitátů:

Počet uherských Ukrajinců r. 1900.*)

	Komitáty	Dle úřední statistiky	%	Ve skutečnosti	%
Západní Ukrajina	Marmarošský	143379	46·4	144200	46·7
	Berežský	95084	45·8	100000	48·2
	Ugočský	32707	39·3	33700	40·5
	Užský	55556	36·6	58000	38·2
	Zemplýnský	34816	10·6	38000	11·6
	Šaryšský	33937	19·7	39000	22·5
	Spišský	13913	8·2	16000	9·4
Uhry	Satmarský	270	0·0	15000	0·4
	Boršodský	16	0·0	400	0·1
	Bač-Bodrožský	10036	1·3	10000	1·3
	V jiných	2134	0·0	5000	0·0
	Úhrnem	423159	2·5	445800	2·7

Je zajímavo, že počet uherských Ukrajinců od r. 1870 jest stále na postupu, jak to lze konstatovati z následujících údajů: R. 1870 uherských Ukrajinců bylo napočteno úhrnem 353.229; r. 1890 — 379.786; r. 1900 — 423.159; r. 1910 — 440.610.

»Vůbec běžné v literatuře názory, podle nichž Uherská Rus odnárodňuje se a vymírá, nutno pokládati nejenom za pře-

*) S. Tomašivškyj: Uhorskaja Ruš. — l. c. p. 425.

hnané, ale i za zcela nesprávné. Naopak: Ukrajinci v Uhrách **jsou stále na postupu absolutně a relativně.** Odnárodňuje se pouze inteligence, osady a ostrovy uprostřed cizího obyvatelstva a jenom nepatrně národopisné hranice; postup denacionalisace se vysvětluje poměrně nízkou úrovní osvěty v srovnání se sousedy a jest tudíž přirozeným zjevem vůbec. Na druhé straně lze pozorovati zcela opačná fakta. Z odnárodněných osad povstala dnešní kategorie Slováků a Maďarů, »rusínské (ukrajinské) víry«, totiž řecko-katolického náboženství — (S. Tomašivškyj, ibidem, 426).

K plastičtějšímu znázornění ukrajinské otázky v Uhrách po stránce statistické uvedeme zde několik podrobnějších dat z r. 1900. Nutno ovšem pamatovati, že jsou tendenční a že tudíž zkreslují skutečný obraz uherské Ukrajiny.

Uherští Ukrajinci sídlí kompaktně v 676 obcích, zaujímajících rozlohu 2½ mil. morgů, tedy více než 14.300 km². Z toho do základního území dlužno započítati 670 obcí (z nich 19 neukrajinských), v nichž sídlí 90% veškerého zakarpatského ukrajinského obyvatelstva.

Cizích ostrovů na tomto ukrajinském území je celkem 19; úhrnem zaujímají plochu 146.572 morgů a čítají dohromady 12.768 obyvatelstva. Naproti tomu na cizím území je 25 ukrajinských ostrovů v celkové rozloze 100.234 morgů a s 24.765 obyvatelstva.

Průměrná hustota obyvatelstva v Zakarpatské Ukrajině činí 34, v Uhrách 60. Rozdíl tento lze vysvětliti terenní (hornatou) povahou ukrajinské národní oblasti v Uhrách.

Demografické údaje o Uherské Ukrajině jsou ovšem také tendenční, nicméně nutno některé z nich zde uvésti k znázornění vnitřní struktury uherské větve ukrajinského národa.

Co se týče rozdělení pohlaví je mezi uherskými Ukrajinci téměř rovnováha, ale s nepatrnou převahou žen (3%). Ve východní části mají převahu mužové, v západní — ná-

sledkem zvýšeného vystěhovalectví — ženy. Koeficient sňatků mezi uherskými Ukrajinci je velmi vysoký (4·5%), kdežto pro celé Uhry činil jenom (2·7%). Rovněž i natalita mezi uherskými Ukrajinci je poměrně největší (20·7—20·9%). Co se týče přirozeného přírůstku, byli Ukrajinci na prvním místě v Uhrách. Patřičný koeficient pro uherskou Ukrajinu činil v letech 1890—1900 až 20%, kdežto průměrný pro Uhry byl 11·2%.

Stavovsky a sociálně uherští Ukrajinci jsou po výtce zemědělci (až 99% veškerého obyvatelstva). Znamená to, že jejich sociální struktura byla doposud v prvotním stadiu a že o sociální diferenciaci mezi nimi nemůže býti prozatím řeči.

V Uherské Ukrajině převládá drobné, vlastně trpasličí zemědělství (99%); velkostatky tvoří pouze 2% veškeré obdělávané půdy, hospodářství prostřední velikosti — 0·5%. Zemědělská technika — zejména v severní a východní části Zakarpatské Ukrajiny, je zcela primitivní.

Co se týče vzdělání, uherští Ukrajinci byli v Uhrách na posledním místě. Příčiny tohoto smutného zjevu budou objasněny trochu níže. Mezi dospělými je průměrně negramotných 41% mužů a 45% žen. Čísti a psáti umí pouze 7% mužů a 4% žen; jenom čísti — 1·5% mužů a 2% žen. Toť smutná bilance pověstné školské maďarisace v Uhrách. As 40% dětí povinných školou nechodilo do škol vůbec. V celé Zakarpatské Ukrajině bylo toliko 500 obecních škol nominálně ukrajinských; jinak celé školství jako vůbec v Uhrách bylo zcela maďarské.*) Nicméně z veškerého ukrajinského obyvatelstva

*) Maďarisace národního školství činila zejména rychle pokroky po r. 1871. Kdežto zmíněného roku většina škol (353) v Uherské Ukrajině byla s mateřskou vyučovací řečí a jenom menšina (265) — »utrakvistických« (tedy maďarských), r. 1873 tento poměr je téměř obrácený: ukrajinských škol zbylo 272, kdežto počet stát-

sotva 25000 (5%) rozumělo a umělo mluviti maďarsky.*)

K u l t u r n ě Zakarpatská Ukrajina byla v praubohém stavu, což do značné míry souviselo a podmíněno bylo naprostým nedostatkem národního uvědomění mezi uherskými Ukrajinci. Toto, jak o tom už byla řeč výše — hlavně zaviněno a způsobeno bylo zeměpisnou a dějinnou isolovaností uherské Ukrajiny. Obrození ukrajinského národa v sousední Haliči a pak Bukovině nemělo ohlasu v Zakarpatské Ukrajině, kde naproti tomu poněkud zakotvilo se t. zv. m o s k v o f i l s k é h n u t í, jež, jak známo, popírá národní samostatnost Ukrajinců, neuznává spisovné ukrajinštiny a používá makaronického t. zv. »j a z y č i j a«,**) totiž »neohebného jakéhosi žargonu, bizarní to směsi církevně-slovanské, ruské, ukrajinské, polské řeči s německou skladbou«, naivně pokládané za všeruský spisovný jazyk. Počátky národního uvědomění a obrození Zakarpatské Ukrajiny a poněkud čilejší literární ruch po úpadku maďarské revoluce brzy zanikly v mrtvém ovzduší zmíněného protinárodního a protilidového moskvofilství, jehož průkopníkem v uherské Ukrajině byl známý vůdce tohoto směru A. D o b r j a ň s k y j a jež hlavně má na svědomí dnešní kulturní zaostalost a národní lhostejnost uherských Ukrajinců, což spolu způsobilo chronický jejich úpadek.

Přiměřeně shora řečenému celková kulturní bilance této takřka odumírající větve ukrajinského národa — je rovněž praubohá. Největším jejím aktivem jsou dvě lidové čítanky pro obecné školy (let 1871 a 1873), sepsané L a s l o v e m-

---

ních utrakvistických vzrostl na 313. Před válkou, jak to bylo již podotčeno, v celé Uherské Ukrajině nezbylo ani jediné ukrajinské školy. (Srov.: V. H n a t j u k: Nacionalne vidroženje avstro-uhorských Ukrajincich. 1916. Str. 15.)

*) Tato data vyňata z citovaného pojednání S. T o m a š i v s k é h o: p. 425—426.

**) Viz: V. H n a t j u k: l. c. p. 31.

Čopejem a téhož autora »Rusinsko-maďarský slovník« (z r. 1873), jediný to literární a vědecký výkon uherské Ukrajiny z XIX. st. vůbec.

Veškeré kulturní snahy a pokusy mezi uherskými Ukrajinci měly pak moskvofilský nátěr a proto předem byly odsouzeny k nezdaru a ovšem zůstávaly bez kladných výsledků. Tak na př. tisk, jenž záhy objevil se v Zakarpatské Ukrajině, ale jsa církevnickým a moskvofilským, ve skutečnosti neměl naprosto žádného osvětového a lidovýchovného významu. Byl representován těmito listy: »Cerkovnaja Gazěta« (1856—58); »Cerkovnyj Věstník« (1858), »Svět« (1867—81); »Novyj Svět« (1871—82), »Karpat« (1873—76), konečně »Listok«, jenž od r. 1875 vycházel do konce 90. let minulého století. Před válkou v uherské Ukrajině byly dva časopisy: scholastická »Nauka« v Ungvaru a úřední »Neděla« v Pešti, jež za války byla tištěna maďarským písmem. (V. Hnatjuk, l. c. p. 48).

Stejně se má věc i se spolkovým životem v Zakarpatské Ukrajině. Záhy a slibně vzniká uprostřed minulého století; brzy je však ubit a zmrzačen neživotným moskvofilstvem. Tak na př.: »Praševský literární spolek«, založený roku 1851 a užhorodský »Literární spolek svat. Basilia Velikého«. Celkový kulturně-národní stav uherských Ukrajinců charakterisuje nejlepší znalec této otázky V. Hnatjuk takto: »Jsou doposud asi na onom stupni, na jakém haličtí Ukrajinci byli na počátku XIX. století, národní obrození tam ještě nezačalo...« (35). —

Politicky nikde v době předválečné nevedlo se Ukrajincům tak zle, jako v Uhrách. Byli v naprosto bezprávném postavení, ve skutečnosti v mnohem horším, než dokonce jejich ruští soukmenovci. Maďarský ústavní a parlamentní život neznal vůbec Ukrajinců. Poslanci zvolení ukrajinským lidem — nikdy nevystupovali ukrajinsky. A to nejenom pověstní »maďaroni«, nýbrž ani opravdoví Ukrajinci. Zpravidla

stávali se členy maďarských politických stran a také na venek vystupovali politicky jako Maďaři. Tuto smutnou skutečnost dlužno vždycky míti na paměti při posuzování některých dnešních politických projevů a orientací uherských Ukrajinců.

Velmi důležitým pro správné posouzení uhersko-ukrajinského problému je hospodářské postavení uherských Ukrajinců, znamenitě vylíčené v známém pamětním spisu maďarského úředníka Edmunda Egana, upřímného přítele a rozhodného zastance ekonomicky bezohledně vykořisťovaného a ruinovaného ukrajinského lidu v Uhrách.*)

Uherští Ukrajinci, jak jsme viděli, jsou po výtce zemědělci. Avšak Uherská Ukrajina klimaticky a geomorfologicky nemá příznivých podmínek pro rolnictví. Naproti tomu má příznivější vyhlídky pro jistý průmyslový vývoj.**)

Ve skutečnosti však hospodářské postavení uherských Ukrajinců, jak jej výmluvně a výstižně popsal Egan ve své zprávě maďarskému ministru orby Daranymu — bylo nevýslovně zoufalé a děsně bídné. Většina lidu hynula v beznadějné nouzi a buď trpně nesla bezútěšný tento svůj osud, anebo, pokud byla agilnější, hromadně se stěhovala do Ameriky.

Egan takto shrnuje své dojmy o hmotné bídě uherských Ukrajinců: »Zoufalství zmocňuje se člověka při pohledu na tento vymírající lid. Už dnes lze předem určiti den, kdy poslední Ukrajinec uteče z této země. Dosud nenašli se však dva, tři lidé, kteří by se ujali osudu těchto proletářů. Neujali se a také nemohli se ujmouti, uvážíme-li, že tento ubohý a temný lid po výtce jenom rol-

*) Tato úřední jeho zpráva, výsledek to specielního vyšetřování hospodářského postavení uherských Ukrajinců, byla vydána v ukrajinském překladu: Ekonomične položenje ruśkych (totiž ukrajinských) sel'an v Uhorščyni. Lvov 1901.

**) Zevrubně obírá se tímto problémem Horův článek — Hospodářské poměry v uherské Rusi — (»Národní Listy« 1919 č. 93).

nický dostal se do rukou nejsilnějšího a nejodpornějšího obchodního živlu v Evropě — židů.« (Str. 17.—18.)

Převážná část pojednání Eganova věnována jest dokumentárnímu a faktickému vylíčení této ekonomické exploatace uherských Ukrajinců židovskými obchodníky a sprostředkovateli, kteří přivádějí soustavně původní tamní lid na mizinu. Spisovatel resumuje své postřehy o tom těmito slovy: »Za takových okolností není žádné spásy pro venkovany. Půda jest na polovic v cizích rukou, které nejsou a nikdy nebudou Maďary, těch, kdož nejsou a nikdy nebudou rolníky, kdo vyssávají půdu, ale nikdy jí nevzdělávají, kdo pokládají tuto půdu za obchodní artikl, a jakmile tato bude zpustošena, obyvatelstvo těchto dědin musí zahynouti, půda musí zpustnouti; dobytek, jenž rok od roku mizí, musí vyhynouti...« (Str. 36.)

Jaké jsou vyhlídky tak zuboženého uhersko-ukrajinského lidu za těchto neutěšených okolností? »Lid« — praví vzhledem k tomu Egan — »jenž nemá ani půdy, ani dobytka, jehož osud spočívá v rukou lichvářů, lid, jenž je odvislý od rozmaru a libovůle tohoto lichváře; lid zúmyslně zalkoholisovaný a zdemoralisovaný, jakému nyní ani kněz, ani starosta nemůže pomoci a jehož vykořisťuje a jemuž křivdí kde který župní úředník; lid — jemuž v celém světě nikdo nechce přispěti k pomoci — ten lid musí znenáhla hmotně i mravně klesati čím dále tím více, dokud nezahyne.« (Str. 36.)

Naskýtá se ovšem otázka: zda vskutku tento ubohý lid je neodvolatelně odsouzen k zániku?! Zda naprosto není způsobilý nijakého pokroku neb vývoje?! Kladné zodpovědění této otázky bylo by nesprávné a předčasné.

Egan v té příčině dospívá k následujícímu závěru: »Kde kdo myslí, že uhersko-ukrajinský lid fysicky jest tak zakrnělý, duševně tak nevyvinutý a mravně tak pokleslý, že není již způsobilý k nižádné práci a k střízlivému, pravidelnému životu. Kdo však takto myslí, ten nezná ukrajinského národa. Ukrajinský lid je v podstatě dobrý, oddaný, dochvilný a sluš-

ný. Je způsobilý k pokroku a zcela dobře ví, kde je zlo. Nemá však dosti energie, aby vlastními silami dostal se z dnešního stavu. Je pochopitelno, že teď lid ten není způsobilý k nijaké vytrvalejší práci. Vždyť se živí ovesnou rýží, zelím a v nejlepším případu bramborami. Tato výživa neposkytuje mu tělesné síly a vytrvalosti. Jeho organism je sesláblý a nevyvinutý. Ve vojště, kde je dobře stravován, ukrajinský venkovan nejenom že dobře vykonává své povinnosti jako jiní, ale jest docela vytrvalejším než uherský podolaník, neboť jest zvyklý bídě. V Haliči, kde ukrajinský lid v některých obvodech má se líp, Ukrajinec rozvije se duševně velmi dobře, jest schopný a způsobilý každé manuelní práce...« (Str. 39.)

Egan končí pozoruhodnou svoji zprávu vřelým doporučením vládní akce za účelem hmotného a duševního povznesení ubohého a zanedbaného ukrajinského lidu v Uhrách. Pohříchu tento upřímný přítel uherských Ukrajinců předčasně zemřel. Jeho reformní snahy a návrhy narazily na tuhý odpor židovských vlivných kruhů. Lecos sice tu a tam bylo podniknuto ve směru jeho proposic; v celku však před válkou v tom ohledu bylo uděláno velmi málo.

Celkově lze tedy charakterisovati předválečné postavení uherských Ukrajinců jak naprostou anabiosu po každé stránce, zejména však v národně-politickém ohledu. Bylo to holé trvání, jakési živoření ponejvíce docela pod normál fysického a duševního elementárné existence.

Tento hrozný a žalostný celkový stav, v němž bídně živořil uhersko-ukrajinský lid, vždy dlužno míti na zřeteli při posuzování dnešních politických nálad a orientaci v uherské Ukrajině. Nejsou a nemohou ještě býti pravým odrazem jeho duše, příliš zatemněné a znetvořené staletou porobou a zejména bezohledným národnostním útiskem v XIX. století.

Nutno nyní pojednati o uhro-ukrajinském problému v přechodné době od loňského říjnového převratu.

Pohříchu z mnoha důvodů — zejména povahy politické — lze o tom promluviti nyní jenom všeobecně a co nejstručněji, třebaže akutnost zajímajícího nás zde problému zrovna ve zmíněném období vyžadovala by zevrubného vysvětlení.*)

Avšak, jak už o tom učiněna byla zmínka v poznámce k předmluvě, než toto pojednání bylo dopsáno a vytištěno — mírová konference rozhodla o uhro-ukrajinské otázce v protiukrajinském smyslu.

Formálně toto rozhodnutí učiněno bylo na základě politické akce a úsilí t. zv. karpatoruského směru, jehož stoupenci jsou zásadními odpůrci národní samostatnosti Ukrajinců a domáhali se připojení Uherské Rusi k Československé republice jakožto samosprávné, územní a národní jednotky.

Karpatoruská výše uvedená orientace o Uherské Rusi — není však jediná a k tomu ani nejsměrodatnější pro posuzování skutečné vnitřní politické situace v této zemi.

Budiž tedy zde uveden aspoň všeobecně přehled politických směrů a snah mezi původním obyvatelstvem této zakarpatské provincie bývalých Uher.

Je samozřejmo ovšem, že říjnový revoluční převrat vyvolal i zde silnou ozvěnu; a to tím více, ježto za války řádil zde

*) Po vytištění této závěrečné úvahy dostal se mi do ruky zajímavý rukopis brožury p. J. Nečasa, na základě osobních pozorování a zkušeností kritisujícího dosavadní rusofilský režim v zakarpatské Ukrajině a správně vystihujícího nebezpečí této politické jednostrannosti pro příští česko-ukrajinské styky. Tato brožura: »Uherská Rus a česká žurnalistika« je v tisku a může býti doplňkem k uveřejněnému pojednání. Upozorňuji zároveň na jinou publikaci, věnovanou uhro-ukrajinské otázce (Inž. Al. Hora: »Uherská Rus za války a v míru« — jež vyšla v »Propagační knihovně čs. cizinec. úřadu) a ač jest tendenčně protiukrajinská, obsahuje přece některé zajímavé podrobnosti o hospodářských a politických poměrech v této zemi. O. O.

bezohledný protislovanský režim: bestiálně krutý, provokačně vyzývavý a slepě nespravedlivý. Když černo-žlutá tyranie se hanebně shroutila, vznikla přirozená touha po svobodě. Neuvědomělý a zanedbaný lid živelně zatoužil po ní, byť i nevěděl dobře, kterou cestou má se k ní dostati. Odvěký nepřítel však vychytrale chtěl zlákati jej do starých osidel maďarské nadvlády, arci pod svůdným pláštíkem národní samosprávy. Zmaďarisovaná uhro-ukrajinská inteligence propůjčila se ráda k tomu účelu. V Budapešti bez vědomí lidu (v prosinci 1918) dohodla se s maďarskou vládou na jakési samosprávě pro Uherskou Rus v rámci integrálních Uher se zvláštním ministrem krajanem p. Orestem Szabem. Tato »autonomní« maďarofilská orientace ideologicky zdůvodněna byla národopisným, zeměpisnými a historickými argumenty.

Přirozeně nenalezla ozvěny nejenom v uhro-ukrajinském lidu, ale i mezi tamní národně uvědomělejší inteligencí. Vzbudila ovšem živou oposici, vedenou drem Brascsajkem a knězem Dolynajem. Maďarská vláda nicméně oktrojovala autonomní »Ruśkou Krajinu«...

Mezitím vytvořovala se nová národně-ukrajinská orientace, jejíž stoupenci už dříve pokusili se navázati styky s kijevskou vládou a přáli si připojení Zakarpatské Ukrajiny k samostatné sjednocené (sobornoj) Ukrajině.

Delegáti tohoto směru byli přítomni 3. ledna 1919 v Stanislavově při slavnostním aktu státního sjednocení východo- a západoukrajinské republiky a dožaďovali se připojení k sjednocené Ukrajině také zakarpatské její součástky. Tábor ukrajinského lidu, konaný 4. ledna v Marmaroš-Sihotě, schválil tento zmíněný projev svých zástupců v Stanislavově.

Ukrajinské národní shromáždění, jež se konalo 21. ledna v Husztu a na němž přes 400.000 uherských Ukrajinců zastoupeno bylo 420 delegáty — jednohlasně vyslovil se pro připojení Uherské Ukrajiny k Veliké Ukrajině a zvolil zvláštní delegaci, jež měla odebrati se do Kijeva a do sousedních

států, aby oznámila toto rozhodnutí uhro-ukrajinského lidu. Zároveň a vlastně už během války politicky začala uplatňovati se třetí orientace o Uherské Rusi, výše zmíněná karpatoruská.

Vznikla v Americe mezi tamními uhro-ukrajinskými vystěhovalci staroruského čili moskvofilského směru. V původní americké své fási nebyla ještě vysloveně protiukrajinská, jak se stala letos v době mírové konference, když se k ní přihlásili a vydatně se uplatnili haličtí moskvofilští neb staroruští vůdcové s drem Markovem v čele.

Američtí vůdcové této orientace dr. Žatkovyč a Jul. Gardoš takto motivovali své přání po připojení Uherské Rusi k Čes.-slov. republice. »Jsme si vědomi, že tímto způsobem budeme částí dobře organisovaného státu, s kterým můžeme se lehce domluviti obapolně srozumitelným jazykem, který nám zabezpečí autonomii. Jsme ovšem pevně přesvědčeni, že z nynějšího chaosu vyjde opět federativní Rus. Ale v této nové budoucí Rusi Ukrajinci nebudou míti takové národní autonomie, jakou dostaneme my v Československé republice. Kromě toho jsme odděleni Karpatami od svých bratří v Haliči a na Ukrajině...«*)

V Americe došlo k plebiscitu mezi tamními vystěhovalci z Uherské Rusi ohledně příští státní příslušnosti jejich vlasti. Podle časopisu »Ruska Krajina« (č. 13.-14. 1919 — viz článek: »Čto dělala Amerykanśka Ruś dlja našej Svobody?«) výsledek zmíněného hlasování (konaného loni v listopadu a při němž 1 hlas připadl na 50 vystěhovalců) byl tento: pro spojení Uher. Rusi s Československou republikou vyslovilo se 732 delegátů, pro spojení s Ukrajinou 310,

---

*) Srov. článek p. Fl. Zapletalův: Karpatští Rusové a naše republika ve »Venkově« 1919 č. 60.

pro úplnou samostatnost 27, pro spojení s Ruskem 10, s Uhrami 9, s Haličí 1, s Karpatorusy (?) 10.

Tato snaha amerických vystěhovalců z Uher. Rusi už dříve byla tlumočena nynějšímu presidentovi Č.-sl. republiky a nalezla porozumění u amerického presidenta, jehož vlivem američtí Karpatorusové dostali zvláštní zastoupení na pařížské mírové konferenci. Vlivem haličských moskvofilů tento »karpatorusism« nabyl vysloveně ukrajinofobského rázu, jak to zřejmě vysvítá z francouzských publikací, vydaných v Paříži (pro informování mírové konference a Evropy vůbec) o uhersko-ukrajinském a rakousko-ukrajinském problému vůbec.*)

Ve stejném protiukrajinském smyslu v českém tisku (zejména v »Lidových Novinách« a v »Národních Listech«) psal dr. A. Kusák, zmocněnec karpatoruské »Národní Rady« v Prešově. Samozřejmě toto stanovisko zastává karpatoruský tisk v Uher. Rusi a ruská příloha »Slovenského Východu«.

Vůbec ze všech popsaných zde politických orientací v Uher. Rusi, v českém tisku a publicistice nalezl živou ozvěnu a sympatii toliko posléze uvedený karpatoruský směr. A tak se stalo, že důležitý a časový tento uhersko-ukrajinský problém byl velmi jednostranně skreslen, což zajisté nebude ku prospěchu příštích česko-ukrajinských styků.

Nutno totiž uvědomiti, že právě t. zv. karpatoruský směr ze všech je reelně-politicky nejslabší a nemá do budoucna nějak skvělých vyhlídek. Ve skutečnosti jest posledním zoufalým výhonkem bezplodného moskvofilství, jež selhalo v Haliči a Bukovině, a hledá nyní přístřeší v Uherské Rusi, kde

*) Srov. na př. Dr. D. Markovem sepsanou: Mémoire sur les aspirations nationales des Petits-Russiens de l'ancien Empire Austro-Hongrois. Jinak pro charakteristiku této orientace dlužno uvésti tyto projevy: Déclaration du comité Karpatho-russe à Paris a pak »Memorandum du Conseil National de la Russie Carpathique«.

zavinilo hlavně dosavadní kulturní zaostalost a národní neuvědomělost zakarpatské větve ukrajinského národa.

Haličtí a bukovinští moskvofilové, když pohořeli u sebe doma, chtějí nyní v Uherské Rusi vytvořiti pod protektorátem Československé republiky velkoruský a hlavně protiukrajinský Piemont.

Je to ovšem stejná utopie, jak utopickým byl jejich pokus o poruštění haličské a bukovinské Ukrajiny. Jak tam tak i zde rozhodně se rozbije o jazykový dualismus. V dnešní době demokracie je nemyslitelná nějaká dvojjazyčnost: není možno, aby jeden a týž lid měl jinou spisovnou a jinou obecnou řeč.

Tak zvaný karpatoruský lid mluví však jazykem blízkým ukrajinštině a nikoliv ruštině. Rusky mluví a rozumí tam jenom nepatrný počet inteligence a přistěhovalců. Pokus o umělé porušťování uherských Ukrajinců rovnou povede k dalšímu jeho odnárodňování, totiž konkrétně řečeno k poslovenšťování (obdobně, jak v Bukovině byl nápomocný rumunisaci, v Haliči polonisaci a v předválečných Uhrách maďarisaci). Kromě toho bude i nadále udržovati původní obyvatelstvo Uher. Rusi v kulturní temnotě a zaostalosti.

Vzniká ovšem otázka: komu to prospěje? A když nikomu (nýbrž spíše naopak — na všech stranách způsobí toliko kulturní a politickou škodu), nebylo by snad záhodno a účelno celou tuto věc podrobiti věcné kritice a uhersko-ukrajinský problém probrati a vysvětliti nestranně v plné jeho politické a kulturní podstatě — v první řadě arci s patřičným zřetelem k reelním vývojovým možnostem této země a jeho původního obyvatelstva po stránce národnostní?! A pak zcela jednoduše vyjde na jevo, že to, co má býti následkem nedorozumění kamenem úrazu a propastí mezi Ukrajinou a Československem, stane se pak přirozeným pojítkem a mostem mezi těmito sousedními státy, ba více — bude mostem k celému východnímu Slovanstvu vůbec! —

30